

УДК 371.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-217-207-210

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –
кандидат педагогічних наук,
Президент Федерації дзюдо України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>
e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. Д. УШИНЬСЬКОГО

Вивчення місця фізичного виховання в українській науково-педагогічній думці є актуальною проблемою сьогодення, коли в державі відбуваються складні процеси в освітній, виховній, тіловиховній сфері. Залишена нам спадщина видатних педагогів минулого цікава з точки зору психолого-педагогічних надбань, ідеалістичного світосприйняття, принципів здорового способу життя, виховання здорового молодого покоління тощо, в основі яких лежить світосприйняття наукових ідей.

У статті розглянуто проблему фізичного виховання дітей та молоді в педагогічній спадщині К. Ушинського.

Встановлено, що погляди К.Ушинського на фізичне виховання займали значне місце в його педагогічній спадщині і були важливим явищем у педагогіці. Вони спиралися на міжпредметні знання, поєднання теоретичних і практичних матеріалів, вітчизняного та зарубіжного досвіду, відзначалися широтою і глибиною висвітлення питань, сприяли утвердженню наукового підходу до фізичного виховання у педагогіці, були відповіддю на запити практики. Відомий педагог фізичне виховання розглядав як необхідну умову загального гармонійного розвитку особистості, засіб розумового і морального виховання. К. Ушинський вважав, що природною потребою дитини є рухливість. Педагог повинен вивчати і знати особливості фізичного розвитку дитини і використати це знання у вихованні. Він вірив у можливість фізичного виховання, стверджував, що, удосконалюючись, виховання може значно поглибити і розширити межі людських фізичних, розумових і моральних сил. Діяльність педагога повинна спрямовуватися на всебічний розвиток дитини: її тілесного організму, психічних процесів, моралі тощо, оскільки вони взаємопов'язані. К. Ушинський виявляв своє розуміння взаємозалежності розумових і фізичних процесів. Важливою є думка видатного педагога про підготовку кваліфікованих учителів, які могли б на наукових засадах здійснювати у навчальних закладах фізичне виховання.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні організаційних та змістових аспектів фізичного виховання в історії вітчизняної педагогіки.

Ключові слова: фізичне виховання, фізичний розвиток дітей та молоді, педагогічна спадщина, К. Ушинський.

KOSHLIAK Mykhailo Anatoliyovych –
Ph. D. in Pedagogy,
President of the Judo Federation of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>
e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

PHYSICAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF K. D. USHYNsky

The study of the place of physical education in Ukrainian scientific and pedagogical thought is an urgent problem of today, when the country is undergoing complex processes in the educational, educational, and physical education spheres. The legacy of outstanding teachers of the past left to us is interesting from the point of view of psychological and pedagogical achievements, idealistic worldview, principles of a healthy lifestyle, upbringing of a healthy young generation, etc., which are based on the worldview of scientific ideas.

The article considers the problem of physical education of children and youth in the pedagogical heritage of K. Ushynsky.

It is established that K. Ushynsky's views on physical education occupied a significant place in his pedagogical heritage and were an important phenomenon in pedagogy. They were based on interdisciplinary knowledge, a combination of theoretical and practical materials, domestic and foreign experience, were distinguished by the breadth and depth of coverage of issues, contributed to the establishment of a scientific approach to physical education in pedagogy, and were a response in science to the demands of practice. The famous teacher considered physical education as a necessary condition for the general harmonious development of the personality, a means of mental and moral education. K. Ushynsky believed that the natural need of a child is mobility. A teacher must study and know the features of a child's physical development and use this knowledge in education. He believed in the possibilities of physical education, argued that, improving, education can significantly deepen and expand the boundaries of human physical, mental and moral forces. The teacher's activity should be aimed at the comprehensive development of the child: his physical organism, mental processes, morality, etc., since they are interconnected. K. Ushynsky showed his understanding of the interdependence of mental and physical processes. The opinion of the outstanding teacher about the training of qualified teachers who could carry out physical education in educational institutions on a scientific basis is important.

We see prospects for further exploration in the study of organizational and content aspects of physical education in the history of domestic pedagogy.

Keywords: physical education, physical development of children and youth, pedagogical heritage, K. Ushynsky.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вивчення місця фізичного виховання в українській науково-педагогічній думці є актуальною проблемою сьогодення, коли в державі відбуваються складні процеси в освітній, виховній, тіловиховній сфері. Залишена нам спадщина видатних педагогів минулого цікава з точки зору психолого-педагогічних надбань, ідеалістичного світосприйняття, принципів здорового способу життя, виховання здорового молодого покоління

тощо, в основі яких лежить світосприйняття наукових ідей.

Важливим аспектом педагогічної науки, спрямованої на формування теоретичних і практичних засад національного виховання підрастаючого покоління, є вивчення й узагальнення вітчизняного педагогічного досвіду фізичного виховання дітей і молоді, оскільки наукове вирішення сучасних освітніх проблем неможливе

без знання педагогічної спадщини минулого [16, с. 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз джерел засвідчує певну увагу сучасних дослідників до різних аспектів фізичного виховання молоді в педагогічній спадщині К. Ушинського. Значний внесок у вивчення ідей фізичного виховання, формування фізичного здоров'я, здоров'язбереження в педагогічній спадщині К. Ушинського зробили українські вчені-педагоги О. Адаменко, В. Кошель, С. Марчук, Р. Поліщук, Ю. Черпак, А. Цьось, Т. Чирва та ін. Попри значну увагу вчених до означеної проблеми, потребують подальшого дослідження актуальні питання фізичного виховання дітей за працями К. Ушинського.

Мета статті – розглянути проблему фізичного виховання дітей та молоді в педагогічній спадщині К. Ушинського.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Серед прогресивних педагогів-реформаторів освітньої галузі особливо гостро критикував незадовільний стан фізичного виховання молоді К. Ушинський (1824–1870) – відомий педагог, просвітник, автор оригінальної антропедагогічної системи, в якій фізичне виховання розглядалося як необхідна умова загального гармонійного розвитку особистості, засіб розумового і морального виховання.

У творчій спадщині К. Ушинського є низка праць, пов'язаних із виховними й загально-розвитковими питаннями формування дітей. Найповніше його психологічні і педагогічні міркування про наукові засади фізичного складника розвитку дитини / людини представлено у славнозвісній фундаментальній праці «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології» (1868–1869), де вміщено, як окремі, такі підрозділи: «Фізична теорія тілесних рухів», «Фізіологічна теорія тілесних рухів», «Фізичні причини ліні», «Психічні причини ліні», «Нервова втома і нервове напруження», «Воля як влада душі над тілом». Посутні міркування педагога про значення, роль, кореляцію, зв'язок фізичної сфери людини розкидані також й іншими сторінками цього новаторського наукового твору [14, с. 112].

Педагог першим висловився про необхідність фізкультурних перерв у ході розумових занять. Так, він писав: «Не важко змусити дітей у такт встати і сісти, вийти із-за парт і знову сісти за них струнко, без шуму і штовханини. Але коли б у наших школах використовувалися ці прості прийоми, то можна було б зруйнувати ту важку снодійну атмосферу, яка переважно панує в них, і тим самим би сприяли не тільки збереженню їхнього здоров'я, але й свіжості і жвавості їхнього учіння. Дайте учневі трішки руху, і він нагородить вас десятьма хвилинами уваги, а десять хвилин уваги дадуть в результаті більше цілого тижня напівсонних занять» [12, с. 118].

У програмі з педагогіки К. Ушинський в розділі «Фізичне виховання» виклав своє бачення системи знань, необхідних педагогові: загальне поняття фізичного виховання, його значення, особливості вивчення фізичних і фізіологічних

процесів в організмі людини, особливості розвитку м'язової та нервової системи. «Правила фізичного виховання необхідно виводити із глибокого і широкого знання анатомії, фізіології, інакше вони не принесуть користі» [12, с. 112].

К. Ушинський, окреслюючи зміст «Педагогічної антропології», і зокрема розгляду важливих аспектів фізичного виховання особистості, зазначав: «Спершу ми, природно, візьмемося до того, що наочніше, і зробимо виклад тих фізіологічних явищ, які вважаємо необхідними для чіткого розуміння психічних. Потім візьмемося до тих психофізичних явищ, які, наскільки можна судити за аналогією, мають спільні начала як в людини, так і в тварин, і тільки під кінець візьмемося до суто психічних явищ, чи, краще сказати, духовних явищ, властивих тільки людині» [9, с. 47].

На завершення К. Д. Ушинський коротко резюмує: «... ми подамо ряд педагогічних правил, що впливають із нашого психологічного аналізу», викладемо за системою, зручною для огляду, ті педагогічні заходи, правила і напучування, які впливають із аналізованих нами явищ людського організму й людської душі» [9, с. 47].

Видатний педагог справедливо зауважує щодо здійснення практики фізичного виховання: «Ми не кажемо педагогам – робіть так чи інакше; але кажемо їм: вивчайте закони психічних явищ, якими ви хочете керувати, і робіть, керуючись цими законами і тими обставинами, в яких ви хочете їх застосувати. Ми радимо педагогам вивчати якомога пильніше фізичну й душевну природу людини взагалі, вивчати своїх вихованців і обставини, що їх оточують, вивчати історію різних педагогічних заходів, які не завжди спадають на думку, виробити собі зрозумілу позитивну мету виховання і неухильно простувати до досягнення цієї мети, керуючись набутими знаннями і власною розсудливістю» [9, с. 49–50].

В історико-педагогічному ракурсі теорія фізичного виховання завжди обстоювала думку про закономірний зв'язок фізичного та психічного розвитку особистості. К. Ушинський, будучи добре обізнаним із світовими психологічними теоріями, критично оцінює в «Педагогічній антропології» наукові позиції Аристотеля, Дж. Локка, О. Бена, Й. Гербарта, Г. Спенсера, ніби дискутує з ними, пропонує свої психологічні висновки для вирішення педагогічних завдань виховання та розвитку особистості. Багато раціональних порад щодо виховання у школярів фізичних якостей, удосконалення методики розвитку сили, витривалості знаходимо саме в «Антропології» К. Ушинського, яка, на нашу думку, за своєю побудовою, глибиною думок, різноманітністю підходів до досліджуваних автором явищ постає справжньою педагогічною енциклопедією, практичним психологічним порадищем [6, с. 57].

К. Ушинський добре знав вітчизняний і досконало вивчив зарубіжний досвід фізичного виховання молоді. Різні його аспекти він аналізував у фундаментальних педагогічних творах: «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології», «Про народність у громадському

вихованні», «Педагогічна подорож по Швейцарії», «Праця в її психічному і виховному значенні» та інших. Його великою заслугою було те, що для обґрунтування питань фізичного виховання ним був використаний широкий фактологічний матеріал багатьох наук (анатомії, фізіології, медицини та ін.), численний матеріал з досвіду зарубіжних країн, із творчості видатних представників педагогічної і психологічної науки. У творі «Людина як предмет виховання» К. Ушинський писав: «У кожній педагогіці існує й тепер відділ фізичного виховання, правила якого, щоб бути скільки-небудь позитивними, точними й правильними, мають бути виведені з широкого й глибокого знання анатомії, фізіології і патології» [9, с. 204].

У вітчизняному вихованні фізичний розвиток дітей, на думку К. Ушинського, недооцінювався. У школах увага зверталася тільки на навчання, «...кращі діти проводять увесь свій час тільки в тому, що читають та вчать, вчать та читають...» [9, с. 226]. Він поглибив свою думку і таким прикладом: «Сидяче життя при 20-ти градусному теплі у кімнатах, у шубах і фланелях, життя зніжене, сласне, без будь-яких гімнастичних вправ, без прогулянок, без плавання, без верхової їзди, без технічних робіт та ін., усе за книжкою та за книжкою, то за уроком, то за романом, – ось майже нормальне в нас явище у вихованні дітей середнього достатку» [9, с. 227].

Видатний педагог відзначав, що природною потребою дитини є рухливість. Педагог повинен вивчати і знати особливості фізичного розвитку дитини і використати це знання у вихованні. Він вірив у можливість фізичного виховання, стверджував, що, удосконалюючись, виховання може значно поглибити і розширити межі людських фізичних, розумових і моральних сил [9, с. 200]. Діяльність педагога повинна спрямовуватися на всебічний розвиток дитини: її тілесного організму, психічних процесів, моралі тощо, оскільки вони взаємопов'язані. К. Ушинський виявляв своє розуміння взаємозалежності розумових і фізичних процесів. Найкориснішим для здоров'я людини є поєднання фізичної і розумової діяльності. Надмірна втома головного мозку без достатніх перепочинків може згубно впливати на стан здоров'я. Недоцільно допускати однобічне захоплення якимось одним видом діяльності, ігнорувати іншу (фізичну чи розумову): «...якщо однобічне захоплення розумовою діяльністю шкідливе, то й однобічне захоплення діяльністю тілесною також має погані наслідки» [9, с. 388]. Це К. Ушинський пов'язував з тим, що, якщо недооцінювати розумову діяльність, то при тілесній силі і спритності у людини може утворитися значна розумова бідність [9, с. 389]. Цінні поради він давав педагогам щодо їх ставлення до рухової активності дітей, пояснював фізіологічні і психологічні особливості рухів. Визначний педагог закликав учителів задовольняти потребу дітей в рухах, робити це і на різних уроках: «Дайте дитині трохи порухатись, і вона подарує вам знову десять хвилин уваги» [10, с. 104]. К. Ушинський рекомендував засоби фізичного виховання дітей: гімнастику, різні тілесні вправи, прогулянки на свіжому повітрі,

холодні купання, розподіл дня, зміну розумових вправ фізичними, дитячі ігри і т.д. [9, с. 226–227]. Він писав, що спів і гімнастика підтримують у дитини тілесну і душевну бадьорість [11, с. 238].

Важливою є думка видатного педагога про підготовку кваліфікованих учителів, які могли б на наукових засадах здійснювати у навчальних закладах фізичне виховання. З цією метою при розробці програми (проект) педагогічного курсу для жіночих навчальних закладів він увів до неї питання фізичного виховання. Цінною є його ідея про те, що знання про фізичний розвиток дітей дуже потрібні жінкам, матерям, бо від них, головним чином, залежить здоров'я родини [9].

Видатний український педагог К. Ушинський першим у педагогіці піднімав питання про оздоровлення народу як фундаментальної основи оздоровлення держави, він говорив, що «народ є єдиним джерелом історичного життя держави і найкрасивішим створінням божим на землі». Ці погляди геніального науковця доводили те, що фізичне, духовне й соціальне здоров'язбереження людини полягає у формуванні здорового покоління. У покоління, яке повинно поважати свій народ та примножувати його як фізичне, так і духовне здоров'я. Усе це можливе тільки при створенні своєї держави, для чого повинна існувати народна педагогіка. Так, народна мудрість для К. Ушинського була тими підвалинами, на яких повинна розбудовуватися в своєму змісті вся педагогічна, державна система. Він у своїх трактатах довів, що в основі здорових змістів наукової педагогіки повинна бути закладена мораль народної педагогіки. Педагогічна система здоров'язбереження К. Ушинського вбирала в себе намагання зробити педагогічну систему наукою на основі народності. Він постійно заявляв, що головним рушієм прогресу в суспільстві й історичним розвитком суспільства є наука та освіта на основі народної творчості. Тому педагогічна наука повинна бути більш практичною і прикладною, теоретичний розвиток повинен мати також практичне пристосування у вигляді порад для Принципи народності виховання К. Ушинський розглядає, як право кожного народу на самовизначення, оскільки самотність кожного народу коріниться передовсім у характері кожного індивіда. Саме виховання визначається самою сутністю особистості людини; саме характер є та сутність, за якою фундаментом є народність [4; 5].

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Таким чином, Таким чином, погляди К.Ушинського на фізичне виховання займали значне місце в його педагогічній спадщині і були важливим явищем у педагогіці. Вони спиралися на міжпредметні знання, поєднання теоретичних і практичних матеріалів, вітчизняного та зарубіжного досвіду, відзначалися широтою і глибиною висвітлення питань, сприяли утвердженню наукового підходу до фізичного виховання у педагогіці, були відповіддю в науці на запити практики.

Подальшого розгляду потребують організаційні та змістові аспекти фізичного виховання в історії вітчизняної педагогіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О., Догунчак О., Подопрігора Р. Фізичне виховання і формування здорового способу життя у спадщині К. Д. Ушинського. *Молодий вчений*. 2018. № 12. С. 70–73.
2. Дорошенко Е. Ю. Теорія і практика фізичного виховання молоді у вітчизняній педагогіці другої половини XIX – початку XX століття: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2001. 223 с.
3. Кошель В. М. К. Д. Ушинський про фізичне виховання дітей дошкільного віку. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 79. С. 84–86.
4. Кучерган Є. Проблема здоров'язбереження в історії розвитку педагогічної думки. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016. Вип. 48. С. 112–120.
5. Лузан П. Г., Васюк О. В. Історія педагогіки та освіти в Україні: [навчальний посібник. [2-ге вид., доп. і перероб.]. Київ : ДАКККіМ, 2010. 296 с.
6. Марчук С. С. Ідеї фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського: дис. ... канд. пед. н.: 13.00.01. Луцьк, 2015. 264 с.
7. Окопний А. М. Фізичне виховання в спадщині українських педагогів (друга пол. XIX – перша пол. XX століття): автореф. дис. ... канд. фіз. вих. і спорту. Львів, 2001. 20 с.
8. Поліщук Р. Формування фізичного здоров'я в педагогічній спадщині Костянтина Ушинського. *Педагогічні науки*. Полтава, 2014. Вип. 60. С. 164–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2014_60_27.
9. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори: В 2 т. К.: Рад. школа, 1983. Т.1. С. 192 – 472.
10. Ушинський К. Д. Педагогічна подорож по Швейцарії. Вибрані педагогічні твори: В 2 т. К.: Рад. школа, 1983. Т.2. С. 64–169.
11. Ушинський К. Д. Рідне слово. Вибрані педагогічні твори: В 2 т. К.: Рад. школа, 1983. Т.1. С. 121–133.
12. Ушинський К. Д. і сучасність: пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 жовт. 2004 р. / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського; ред. кол. О. Я. Чебикін. О.: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2004. 244 с.
13. Цюсь А. В., Чирва Т. К. Актуальні питання фізичного виховання дітей: за працями К. Д. Ушинського. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 12. С. 198–203.
14. Черпак Ю. Розвиток тіла і волі дитини у творах Костянтина Ушинського. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2023. Вип. 2. С. 120–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2023_2_18

REFERENCES

1. Adamenko, O., Dohunchak, O., Podopryhora, R. (2018). Fizychnе vykhovannya i formuvannya zdorovoho sposobu zhyttya u spadshchyni K. D. Ushyns'koho [Physical education and the formation of a healthy lifestyle in the legacy of K. D. Ushinsky]. *Molodyy vchenyy*. № 12. S. 70–73. [in Ukrainian]
2. Doroshenko, E. YU. (2001). Teoriya i praktyka fizychnoho vykhovannya molodi u vitchyznyaniy pedahohitsi druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittya [Theory and practice of physical education of youth in domestic pedagogy of the second half of the 19th – early 20th centuries]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Kyiv. 223 s. [in Ukrainian]
3. Koshel, V. M. (2010). K. D. Ushyns'kyu pro fizychnе vykhovannya ditey doshkil'noho viku [Ushinsky on physical education of preschool children]. *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Seriya: Pedahohichni nauky. Vyp. 79. S. 84–86. [in Ukrainian]

4. Kucherhan, YE. (2016). Problema zdorov'язberezheniya v istoriyi rozvytku pedahohichnoyi dumky [The problem of health preservation in the history of the development of pedagogical thought]. *Pedahohika vyshchoyi ta serednoyi shkoly*. Vyp. 48. S. 112–120. [in Ukrainian]
5. Luzan, P. H., Vasyuk, O. V. (2010). Istoriya pedahohiky ta osvity v Ukraini [History of pedagogy and education in Ukraine]: navchal'nyy posibnyk [2-he vyd., dop. i pererob.]. Kyiv : DAKKKiM. 296 s. [in Ukrainian]
6. Marchuk, S. S. (2015). Ideyi fizychnoho vykhovannya shkolyariv u pedahohichnyi spadshchyni K. D. Ushyns'koho [Ideas of physical education of schoolchildren in the pedagogical heritage of K. D. Ushinsky]: dys. ... kand. ped. n.: 13.00.01. Luts'k. 264 s. [in Ukrainian]
7. Okopnyy, A. M. (2001). Fizychnе vykhovannya v spadshchyni ukraiyins'kykh pedahohiv (druha pol. XIX – persha pol. XX stolittya) [Physical education in the heritage of Ukrainian teachers (second half of the 19th – first half of the 20th century)]: avtoref. dys. ... kand. fiz. vykh. i sportu. L'viv. 20 s. [in Ukrainian]
8. Polishchuk, R. (2014). Formuvannya fizychnoho zdorov'ya v pedahohichnyi spadshchyni Kostyantyna Ushyns'koho [Formation of physical health in the pedagogical heritage of Konstantin Ushinsky]. *Pedahohichni nauky*. Poltava. Vyp. 60. S. 164–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2014_60_27. [in Ukrainian]
9. Ushyns'kyu, K. D. (1983). Lyudyna yak predmet vykhovannya. Sproba pedahohichnoyi antropolohiyi [Man as a subject of education. An attempt at pedagogical anthropology]. *Vybrani pedahohichni tvory: V 2 t. K.: Rad. shkola*. T.1. S. 192–472. [in Ukrainian]
10. Ushyns'kyu, K. D. (1983). Pedahohichna podorozh po Shveysariyi [Pedagogical journey through Switzerland]. *Vybrani pedahohichni tvory: V 2 t. K.: Rad. shkola*. T. 2. S. 64–169. [in Ukrainian]
11. Ushyns'kyu, K. D. (1983). Ridne slovo [Native word]. *Vybrani pedahohichni tvory: V 2 t. K.: Rad. shkola*. T.1. S.121–133. [in Ukrainian]
12. Ushyns'kyu K. D. i suchasnist': priorytetni napryamky rozvytku profesiynoyi osvity (2004) [Ushinsky K. D. and modernity: priority directions of professional education development]: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., 21-22 zhovt. 2004 r. / Pivdennoukr. derzh. ped. un-t im. K. D. Ushyns'koho; red.kol. O. YA. Chebykin. O.: PDPU im. K.D.Ushyns'koho. 244 s. [in Ukrainian]
13. Ts'os', A. V., Chyrva, T. K. (2002). Aktual'ni pytannya fizychnoho vykhovannya ditey: za pratsyamy K. D. Ushyns'koho [Actual issues of physical education of children: based on the works of K. D. Ushinsky]. *Pedahohika i psykholohiya*. № 12. S. 198–203. [in Ukrainian]
14. Cherpak, YU. (2023). Rozvytok tila i voli dytyny u tvorakh Kostyantyna Ushyns'koho [The development of the child's body and will in the works of Konstantin Ushinsky]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya*. Vyp. 2. S. 120–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2023_2_18 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – кандидат педагогічних наук, Президент Федерації дзюдо України.
Наукові інтереси: теорія і практика фізичного виховання в Україні у другій половині XIX – XX столітті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych – Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine.
Scientific interests: theory and practice of physical education in Ukraine in the second half of the 19th–20th century.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2025 р.